

1914 – RECONFIGURAREA SISTEMULUI INTERNAȚIONAL DE PUTERE ȘI EUROPA CENTRALA*

Vasile Pușcaș**

Abstract: *The author starts its presentation with the issue of common perception regarding the “Great Illusion” about peace and war in 1914. He underlines the background for a conflict of great proportion, the balance of power of that time, and the causes of WW I. The article shows how the Central and East European Powers developed a conservative approach of European and International System during a period when there were many inputs for changing the old international system in order to implement new international policies for a new world order.*

Keywords: international system, balance of power, World War I, Central Europe, Balkans, bipolarization, conservatism, collective security, world order

Marea iluzie

Europa trăia la 1914 o iluzie. Mai bine spus, „o mare iluzie”, așa cum spunea Norman Angell, autorul lucrării devenite celebre, *The Great Illusion* (1910). Cu justețe, Angell argumenta că războiul modern a devenit atât de distructiv încât între beligeranți nu ar mai putea exista victorioși. Costurile unui conflict erau considerate a fi atât de mari în termeni economici și financiari, pentru toate părțile implicate, iar consecințele sociale atât de profunde încât războiul pierdea însăși rațiunea de a mai fi purtat. Așadar, sugera Angell, era o iluzie a crede că declanșarea unui război avea sens sau utilitate¹. Pornind de la teza lui, în epocă s-a emis concluzia că „războiul devenea automat imposibil”², iar interpretarea cărții *The Great Illusion* – făcută de altfel cu bună credință – s-a transformat, în următoarele decenii, într-un adevărat caz de “wishful thinking”, chiar dacă Angell a primit în 1933, deci după mai bine de două decenii de la publicarea amintitei cărți, Premiul Nobel pentru Pace.

Doar ca acea „mare iluzie” a fost plătită, din 1914, extrem de scump. Iar epitaful scris de Rudyard Kipling pentru fiul pierdut în Primul Război Mondial stă

* Prezentare susținută la reuniunea Comisiei Mixte de Istorie Româno-Ungare, Academia Ungară de Științe, Budapesta, 4-6 noiembrie 2014 (Radu Albu-Comănescu, asist. univ. dr., Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de Studii Europene).

** prof. univ. dr., Facultatea de Studii Europene, Universitatea Babeș-Bolyai; cercetător științific I dr., Institutul de Istorie „George Barițiu”, Cluj-Napoca; e-mail: vasilepuscas2007@yahoo.com

¹ N. Angell, *The Great Illusion: A Study of the Relation of Military Power in Nations to Their Economic and Social Advantage*, Fourth Revised Edition, New York, G. P. Putnam’s Sons, 1913, p. X.

² A. L. Sachar, *The Course of Our Times*, New York: A Delta Book, 1972, p. 3.

drept tragică ilustrare: “*If any question why we died / Tell them, because our fathers lied.*”³

Cauzele Primului Război Mondial

În opinia lui Sachar (1972), terenul pentru un conflict de mari proporții fusese pregătit de o serie de evenimente/situații din relațiile internaționale ale epocii: funcționarea riscantă a sistemului echilibrului de putere, rivalitățile coloniale, manifestarea vie a naționalismului și caracteristicile personale ale liderilor Marilor Puteri (fiecare crezând că-și poate rezolva problemele în relație cu ceilalți printr-o acțiune rapidă și locală, fără extindere continentală sau mondială)⁴. Pentru Geoffrey Barraclough (1981), cauzele Primului Război Mondial derivau din „răspunsul Germaniei la o nouă constelație a forțelor mondiale”, Berlinul intenționând să intre în „concertul viitor al puterilor mondiale”, motiv pentru care – încă de la începutul conflictului – s-ar fi avut în vedere și derularea unui război de vaste proporții⁵. Într-o carte recentă, profesorul Liviu Maior arată că, în 1914, nu doar liderii statelor europene au dovedit „lipsă de responsabilitate”, ci toate componentele societății, Primul Război Mondial izbucnind inclusiv cu „complicitatea poporului, a maselor”⁶.

Primul Război Mondial și Balcanii

Nu fără spirit profetic, Bismarck considera că, dacă un război mondial se va declanșa, el avea toate șansele să înceapă în Balcani. Evenimentele ulterioare i-au dat dreptate: asasinarea arhiducelui Franz-Ferdinand, moștenitor al tronului Austro-Ungariei, la 28 iunie 1914, la Sarajevo, se transforma într-un pretext pentru intrarea în funcțiune a prevederilor din tratatele de alianță care divizau în două tabere spațiul european. Pentru Nye, cauzele profunde ale Primului Război Mondial rezidă, de fapt, în modificările din structura balanței de putere europene și internaționale și, sub anumite aspecte, ale sistemelor politice interne din Germania imperială și Austro-Ungaria⁷.

Suplimentar, Europa de Sud-Est era de mult înțeleasă ca arie de „compensație teritorială”, îndeosebi pentru Imperiile rus, habsburgic și otoman, ale căror

³ Apud Idem, *op. cit.*, p. 5; vezi și Rudyard Kipling, *Common Form*, „Epitaphs of the War, 1914-1918” (www.poetryfoundation.org/poem/248628).

⁴ Vezi A. L. Sachar, *op. cit.*, p. 432.

⁵ G. Barraclough, *An Introduction to Contemporary History*, New York, Penguin Books, 1981, p. 115.

⁶ L. Maior, *Doi ani mai devreme*, Cluj-Napoca, Ed. Școala Ardeleană, 2016, p. 8.

⁷ J. S. Nye, *Understanding International Conflicts*, Fourth Edition, New York, Pearson-Addison Wesley, 2003, p. 67; vezi și F. Gilbert, *The End of European Era-1890 to the Present*, Second Edition, New York, W.W.Norton&Company, 1979, p. 124-125.

confruntări în regiune începuseră de la finalul secolului al XVII-lea⁸. Astfel, „crizele balcanice” și instabilitatea erau foarte adesea generate de relațiile de putere între autocrațiile central- și est-europene.

Puterea la început de secol XX

În înțelegerea lui Nye, puterea în sistemul internațional înseamnă abilitatea de a obține ceea ce ți-ai propus ca scop⁹. Nuanțând, Nye discernе între *puterea agregată*, care reunește resursele totale ale unui stat (în termeni de populație, capacitate economico-industrială și surse militare), și cea *ofensivă*, care constă în abilitatea unui actor statal de a amenința suveranitatea sau integritatea teritorială ale altor state, firește asumându-și anumite costuri. *Puterea militară*, element esențial al statului, nu era doar un instrument, ci un scop în sine; se considera că ea dubla puterea agregată care, la rândul ei, putea fi transformată în putere ofensivă.

Cu privire la construcția echilibrului de putere (care înseamnă totodată distribuția puterii), Nye observă o serie de schimbări structurale pe anumite segmente cronologice în istoria Europei, în secolul al XIX-lea - începutul secolului al XX-lea:

1815-1870: Eliminarea multipolarității,
1870-1907: Ascensiunea Germaniei,
1907-1914: Bipolaritatea alianțelor¹⁰.

Acestora li se adaugă o evoluție procesuală¹¹:

1815-1822: Concertul european,
1822-1854: Încetarea concertului,
1854-1870: Unificarea Germaniei și a Italiei (ca state națiune),
1870-1890: Reînvierea concertului (sub direcția lui Bismarck),
1890-1914: Pierderea flexibilității / rigidizarea sistemului de relații.

Europa Centrală și sistemul de putere, la începutul secolului al XX-lea

Și pentru Europa Centrală transformările au fost marcante. Anii care au urmat cancelariatului lui Bismarck au transformat politica externă a Germaniei într-una nu

⁸ C. J. Bartlet, *The Global Conflict*, London and New York, Longman, 1994, p. 63.

⁹ J. S. Nye, *Viitorul puterii*, Iași, Polirom, 2012, p. 21; vezi și R. Keohane, J. S. Nye, *Putere și interdependență*, Iași, Polirom, 2009, p. 56.

¹⁰ Idem, *Understanding International Conflicts*, p. 65.

¹¹ *Ibidem*, p. 66.

doar mai puțin flexibilă, ci și orientată spre extindere colonială în afara Europei. În același timp, s-a impus și o interpretare mai rigidă a condițiilor de alianță cu Austro-Ungaria – Imperiu care devenea un partener privilegiat al Berlinului, dar într-un cadru tot mai constrângător de acțiune. Stăpân pe destinele Imperiului German, după Bismarck, și fiind interesat să dea țării sale o nouă poziție în rândul Marilor Puteri globale ale vremii, împăratul Wilhelm al II-lea a declanșat și o sporire a antagonismelor în sistemul de putere european și internațional.

Un cu totul alt peisaj politic prezenta bicefalicul Imperiu austro-ungar, unde continuau și se adânceau temerile de dezintegrare prin conflict intern – între cele 11 naționalități cuprinse în imperiu – sau extern, datorită rivalităților cu una dintre puterile vecine (cel mai mult era suspectată Rusia). Frământată de probleme etnice, o Austro-Ungarie nepregătită a le face față intern și-ar fi pierdut prestigiul și statutul de mare putere.

Ambele Imperii, cel german și cel austro-ungar, se așteptau să se confrunte cu câteva crize interne, sociale și politico-naționale (evidente mai ales în Austro-Ungaria). Ambele considerau ideea central-europeană a fi o soluție. Însă Berlinul și Viena o înțelegeau în mod foarte diferit. În 1914 – observa Jacques Le Rider (1994) – Europa Centrală era mai mult un proiect și o exigență decât o realitate efectivă¹². Monarhia dunăreană, divizată între Viena și Budapesta, traversa știutele probleme interne economice, sociale și naționale; Germania, partener concurent, încerca să pună în practică propriul concept de *Mitteleuropa* și *Donauraum*, cu atât mai mult cu cât, în ultimele trei decenii ale secolului al XIX-lea, după victoria prusacă din războiul cu Al Doilea Imperiu francez, populațiile vorbitoare de limbă germană din Imperiul Habsburgic erau atrase de modelul național german, dovedit a fi de succes în ultima jumătate a secolului al XIX-lea. Aceste tendințe pangermaniste, care s-au extins și în Austro-Ungaria, destabilizau, în cele din urmă, sentimentul „identității naționale austriece” pe care-l susținea Curtea de la Viena și, cu timpul, au impulsionat forțele centrifuge ale celorlalte naționalități din Imperiul Habsburgic.

Ca reacție, pentru a face față concurenței germane, Austro-Ungaria s-a antrenat în logica rivalității de putere, considerându-se un bloc suficient de solid în Europa Central-Răsăriteană și îndepărtându-se de „ideea habsburgică” pe care o servise până atunci¹³. Preocupată de apărarea statutului de mare putere pentru monarhia bicefală, Viena a creat condiții pentru declanșarea unui conflict mondial care urma să ducă și Imperiul Habsburgic la dezmembrare.

Pentru Germania, miza consta în a crește puterea imperiului și a o face recunoscută și legitimă la nivel internațional. În 1915, Friedrich Naumann (1860-1919),

¹² J. Le Rider, *La Mitteleuropa*, Paris, PUF, 1994, p. 95.

¹³ *Ibidem*, p. 61-62.

politician liberal, publica lucrarea *Mitteleuropa*, în care se regăsesc câteva idei-cheie ale gândirii politice de la Berlin¹⁴:

- la 1900, poporul german se afla pe o traiectorie ascendentă (din punct de vedere demografic, al producției industriale și al forței militare);
- fiind o putere demografică și industrială în curs de militarizare, Germania avea nevoie de o politică expansionistă;
- prin aceasta, imperiul era nevoit să se impună în fața celorlalte puteri coloniale și, în primul rând, a Angliei;
- Austro-Ungaria era considerată incapabilă să intre într-o colaborare eficientă a vreunui proiect imperialist germanic;
- întrevăzând slăbiciunile Imperiului Habsburgic, căruia frecvent i se prevedea destrămarea, Naumann excludea demantelarea acestuia, considerând că această situație ar oferi șanse „unui război mondial germano-slav”.

Astfel încât, pentru Naumann, ideea de *Mitteleuropa* putea însemna fie „ideea de război”, fie construirea unei „fedații” după modelul *Reich*-ului bismarckian. Opțiunile rămâneau deschise¹⁵.

Ceea ce nu înseamnă că agenda externă a Germaniei putea ignora propriile probleme interne. În analiza lui Fritz Fischer (1974), dificultățile sociale în Germania au fost temperate de efortul elitei politice și militare de a îndrepta atenția opiniei publice spre hegemonia mondială, în loc să se realizeze integrarea internă a societății germane¹⁶. Imperiul se afla sub sceptrul lui Wilhelm al II-lea, personaj emoțional, wagnerian, dominat de complexe de inferioritate, revanșard prin aspirația lui ca Germania să devină „putere mondială”, să-și găsească „un loc sub soare”, așa cum spunea Kaiserul însuși. În efortul de ascensiune mondială, intercalarea de interese sociale și politice, amalgamarea burgheziei industriale și financiare cu tradițiile militariste medievale ale Prusiei au creat un efect periculos în politica externă¹⁷. Noua dobândită încredere în sine a Germaniei era alimentată printr-o conștiință și un apetit de putere derivate dintr-o economie ajunsă pe locul 1 în Europa la 1900 și o forță militară-tehnicistă care lăsa în umbră arhaica masivitate a armatei ruse și concura Marea Britanie în termeni navali.

Austro-Ungaria se confrunta cu un tip diferit și mai amplu de probleme interne. O dezvoltare economică inegală separa încă din secolul al XVIII-lea vestul Imperiului – cu creștere industrială modernă, centrată pe ariile vieneze, alpine și în ținuturile bohemiene – de teritoriile centrale și răsăritene, predominant agrare. Abia după mijlocul secolului al XIX-lea, procesul dezvoltării s-a difuzat spre zonele ungară și carpatică, dar fără a atenua decalajul substanțial dintre regiunile vestice și

¹⁴ *Ibidem*, p. 93-94.

¹⁵ *Ibidem*, p. 94-95.

¹⁶ Apud J. S. Nye, *op.cit.*, p. 73.

¹⁷ F. Gilbert, *op. cit.*, p. 89.

cele estice¹⁸. Moștenind o tradiție destinată a servi procesul de centralizare încă din perioada tereziană și josefină, birocrăția statală domina procesul administrativ, era crescută în dimensiuni, ținând o „mână vizibilă” asupra „mâinii invizibile” a pieței Imperiului. Neutilizarea adecvată a resurselor din zonele de est ale Imperiului a făcut ca veniturile acestuia să rămână scăzute și sub potențial; partea apuseană a Monarhiei habsburgice, mai dezvoltată, ajunsese să privească și să se raporteze la procesele modernizatoare din Germania prusacă. Chiar dacă înapoierea era, în 1914, mai puțin severă decât în 1870, relativa arierare economică a Imperiului, în momentul izbucnirii Primului Război Mondial, raportată la tipul de creștere și dezvoltare din restul Europei occidentale, era mai mare decât în perioada napoleoniană. Două tipuri cronice de probleme îngreunau dinamica Monarhiei danubiene: a) cele geo-economice; b) cele sociale și politice. Acestea se vor dovedi decisive în momentul dezintegrării Imperiului.

Austro-Ungaria – raportată la celelalte state din sistemul european de putere – devenise un anacronism politic și instituțional care nu a mai supraviețuit conflagrației din 1914-1918. Întrebarea fundamentală este nu de ce nu a supraviețuit acest compozit, ci *cum* și *de ce* a continuat să existe până la acel moment? Pentru Gilbert, una dintre rațiunile supraviețuirii sale a fost faptul că celelalte Mari Puteri europene au considerat dispariția Imperiului ca perturbând întregul sistem european al echilibrului de putere¹⁹.

Însă marea problemă pentru Monarhia dualistă a fost intensificarea naționalismului, în primul rând cel maghiar. Aflați la guvernare, maghiarii nu ezitau să supraliciteze continuu „superioritatea ungară” (așa cum o făcea contele István Tisza) până la a interfera chiar cu atribuțiile monarhului. Nerezolvata problemă slavă a Imperiului – ea însăși privind grupuri diferite de populații slave – multiplica punctele de fragilitate ale Monarhiei Habsburgilor. În preajma anului 1914, la Viena și Budapesta se considera că o șansă de menținere împreună a entităților naționale și etnice din Imperiu ar fi o politică expansionistă care, chiar dacă ar fi redus amenințările imediate de la frontiere, era clar că ar fi generat tensiuni îndeosebi cu Rusia²⁰.

***Großoesterreich* între ‘divide et impera’ și reformare**

Pentru a păstra echilibrul intern și astfel posibilitatea de supraviețuire, jocul Vienei a fost cel de a direcționa naționalitățile una împotriva celeilalte, Curtea imperială rezervându-și rolul de arbitru. Cu toate acestea, proiecte și planuri de reformare sau salvare a Imperiului, înainte de 1914, existau, așa cum o dovedea

¹⁸ D. E. Good, *The Economic Rise of the Habsburg Empire, 1750-1914*, Berkley, University of California Press, 1984, p. 243.

¹⁹ F. Gilbert, *op.cit.*, p. 90-91.

²⁰ *Ibidem*, p. 95-96.

existența și activitatea „Grupului de la Belvedere”, întrunit chiar în jurul arhiducelui-moștenitor Franz Ferdinand²¹. Pentru aceștia, reforma Imperiului mai avea un scop precis: acela de a nu se admite avansarea Rusiei către Europa Centrală și de Sud-Est.

Între proiectele de amplă restructurare a Austro-Ungariei se va regăsi și cel lansat, în 1906, de Aurel C. Popovici. Avocatul de origine română sugera transformarea Monarhiei dualiste într-una federalistă, sub forma *Statelor Unite ale Austriei Mari*²². Proiectul a fost privit cu interes și de arhiducele Franz Ferdinand, însă nu a fost agreat de cehi (care opinau că urmau a pierde din teritoriile istorice ale coroanei Boemiei) și de maghiari (în Ungaria volumul a fost imediat interzis), pentru că ar fi fost diametral opus unor legi fundamentale constitutive ale monarhiei bicefale austriece, aducând o concepție instituțională mai democratică decât era considerată acceptabilă și fiind, totodată, în contradicție cu „federalismul” pe criterii istorice. Dificultățile întâmpinate nu l-au descurajat pe Popovici, care, la 4 iulie 1914, își încuraja conaționalii să creadă în necesitatea reformării Monarhiei habsburgice: „Forța lucrurilor e mai mare decât voința unui om. Monarhia tot va trebui organizată pe baze noi, dând drepturi tuturor neamurilor.”²³

România și Puterile Centrale

Dincolo de frontierele Austro-Ungariei, la sud-est de Carpați, liderii politici din București susțineau, la începutul secolului al XX-lea, soluția obținerii autonomiei pentru „românii habsburgi” în cadrul Imperiului Habsburgic, dar sfătuiau, totodată, elitele politice românești transilvane să nu aibă încredere în promisiunile complezente ale Vienei.

După începerea războiului, în anii 1914-1916, atât Germania, cât și Austro-Ungaria au încercat să convingă România să participe la conflictul mondial alături de Puterile Centrale. Astfel, în 1915, Austro-Ungaria s-a adresat României cu o ofertă de cesiuni teritoriale cuprinzând Bucovina și Basarabia dacă Puterile Centrale ar fi învins în război; în schimb, românilor de sub sceptrul Habsburgilor li se promiteau doar unele concesiuni minore. În vreme ce România a considerat astfel de propuneri a fi o umilire²⁴, iar István Tisza nu doar că nu accepta termenii vehiculați de Viena, dar propunea chiar înăsprirea tonului față de România²⁵.

Pe de altă parte, românii ardeleni nu credeau că România ar putea obține Transilvania cu ajutorul Rusiei. Alexandru Vaida-Voevod era convins că „numai

²¹ J. Le Rider, *op. cit.*, p. 58; detalii la L. Maior, *Alexandru Vaida-Voevod între Belvedere și Versailles*, Cluj-Napoca, Edit. Sincron, 1993, p. 55-63.

²² A. C. Popovici, *Stat și națiune – Statele Unite ale Austriei Mari*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1939, p. 9.

²³ L. Maior, *Alexandru Vaida-Voevod*, p. 223.

²⁴ *Ibidem*, p. 241.

²⁵ K. Hitchins, *Rumania, 1866-1947*, Oxford, Clarendon Press, 1994, p. 256.

oferirea autonomiei pe seama românilor din Austro-Ungaria ar putea schimba în favorul Puterilor Centrale opinia publică din România”²⁶. Ca atare, la începutul Primului Război Mondial, românii din Imperiu sugerau autorităților de la București să pretindă garanția Germaniei pentru asigurarea drepturilor românilor în schimbul unei eventuale cooperări a României cu Puterile Centrale.

1914 – Marile Puteri și războiul

În opinia lui E. H. Carr, în 1914 toate puterile beligerante principale considerau că noul conflict început ar fi avut un caracter defensiv: Imperiul Habsburgic considera că Serbia dorea dezmembrarea Dublei monarhii; Rusia vedea în Austro-Ungaria o amenințare pentru interesele rusești în Europa de Sud-Est; Germania se temea că Rusia ar putea învinge Austro-Ungaria, pentru ca apoi să amenințe Berlinul; Franța aprecia că o Germanie care ar învinge Rusia ar fi un pericol și pentru ea, ținând cont de alianța franco-rusă; Marea Britanie previziona o Germanie capabilă să învingă Franța, să ocupe Belgia și astfel să amenințe insula; în fine, Statele Unite ale Americii credeau că o Germanie câștigătoare în război ar fi fost prea puternică și ar fi avut inițiative de expansiune dincolo de continentul european, inclusiv spre emisfera vestică, pe celălalt mal al Atlanticului²⁷.

Ceea ce se observă este că Puterile Centrale – Germania și Austro-Ungaria – se aflau în mijlocul antagonismelor europene și internaționale. Sistemul alianțelor și înțelegerilor europene, din ultima parte a secolului al XIX-lea și începutul veacului al XX-lea, a fost conceput și ca o cale de a împiedica ciocnirea dintre multiplele rivalități statale de pe continent²⁸. Numai că alianțele pot evolua spre interacțiuni belicoase de amploare, în situația când una sau mai multe Mari Puteri decid să recurgă la război.

Bipolarizarea sistemului european și internațional de putere

De la sfârșitul secolului al XIX-lea și până în 1914, scena internațională a fost supusă unui veritabil test de putere între Tripla Antantă (Marea Britanie, Franța, Rusia) și Tripla Alianță (Germania, Austro-Ungaria, alături de Italia, inițial). Câteva observații se impun: în primul rând, formulele înseși ale echilibrului de putere, așa cum erau practicate în secolele XVIII-XIX, nu mai puteau contribui la aplanarea contradicțiilor sau la rezolvarea conflictelor generate de noii actori – statele-națiune²⁹; în al doilea rând, apăruseră semnale repetate, în etapa antebelică,

²⁶ L. Maior, *op. cit.*, p. 240.

²⁷ E. H. Carr, *Criza celor douăzeci de ani, 1919-1939*, Iași, Polirom, 2011, p. 119.

²⁸ J. Blum, R. Cameron, T. G. Barnes, *The European World. A History*, Boston, Little Brown and Company, 1970, p. 843.

²⁹ D. S. Geller, J. D. Singer, *Nations at War*, Cambridge, Cambridge University Press, 1998, p. 63.

privind anacronismul vechiului sistem european și internațional de putere (prin crizele diplomatice și militare din Balcani, Agadâr, Tripoli, în Tibet etc.)

Ca forță a schimbării acționase și ideologia națională, ajunsă la maturitate și răspândită la scara întregului continent. Influențele doctrinelor franceză și americană asupra politicii și organizării statului duseseră la conturarea conceptului de stat-națiune³⁰, ceea ce – dincolo de consolidări teritoriale și culturale – însemna integrarea verticală a societății din interiorul statelor, identificarea conducătorilor (elita politică) cu cei conduși (națiunea în sine), dobândirea legitimității de către „dizidenți” favorabili principiului național (în fața guvernelor care nu împărtășeau această opinie și erau clasate astfel ca „asupritoare”) și, nu în ultimul rând, aspirația decidenților statali de a primi susținerea populară pentru măsurile interne și externe (așa cum Marea Britanie o practica încă de la finalul secolului al XVIII-lea). Războiul primea o justificare în virtutea „cauzelor naționale” și „suveranității” sau era respins³¹; pe de altă parte, noile tehnologii și strategii militare solicitau – ca niciodată înainte – mobilizarea întregii națiuni.

Cu toate acestea, ideea de pacificare și conciliere nu a fost abandonată. A doua jumătate a secolului al XIX-lea până la începutul secolului al XX-lea a fost percepută ca o perioadă de transformări ale normelor politice și ale statelor care a făcut loc managementului interdependențelor inter-statale și creării unor instituții publice internaționale pentru coordonarea actorilor din sistemul internațional³². Una dintre ele va fi Curtea Permanentă de Arbitraj de la Haga (1899), precursora actualei Curți Internaționale de Justiție.

Conservatorism în sistemul european și internațional

În același timp, conservatorismul rămânea dominant în sistemul european și internațional. Procesele, structurile și instituțiile relațiilor internaționale și-au menținut esența conservatoare la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul noului veac³³. Rămăsese actuală și uzitată metoda de „târguială” a elitei aristocrate în privința împărțirii și reîmpărțirii teritoriale în Europa și în ariile coloniale, procedura aplicată prin grila tradițională a echilibrului de putere³⁴. Într-o perioadă în care puterile și statele europene formau alianțe prin care doreau să oprească ceea ce

³⁰ C. Brown, *Understanding International Relations*, New York, Palgrave, 2001, p. 22.

³¹ *Ibidem*, p. 117.

³² L. Derfler, *An Age of Conflict*, San Diego, New York, Harcourt Jovanovich Publishers, 1990, p. 33.

³³ B. Buzan, R. Little, *International System in World History*, Oxford, Oxford University Press, 2000, p. 329.

³⁴ R. Little, *The Balance of Power in International Relations*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007, p. 272-273.

considerau a fi „imperialismul agresiv”, Germania, Rusia și Austro-Ungaria făceau notă discordantă. Bismarck a sperat să perpetueze sistemul concertului european, exersând echilibrul de putere în gestionarea aspirațiilor Rusiei și ale Austro-Ungariei față de Balcani, însă urmașii lui la conducerea Germaniei nu au avut nici abilitatea, nici flexibilitatea lui în mănuierea *Realpolitik*-ului. Este ceea ce a afectat puternic vechiul sistem de aliniere și realiniere a statelor într-un sistem al echilibrului de putere în Europa.

Europa Central-Răsăriteană fusese și rămăsese aria prin excelență conservatoare din sistemul european. După epoca napoleoniană, Austria și Prusia erau permanent gata să ridice drapelul Sfintei Alianțe împotriva mișcărilor liberale și naționale; or, Franța și Anglia, intrate pe un curs liberal, nu respingeau astfel de mișcări politice, mai ales dacă aveau ca efect diminuarea puterii autocrațiilor din Europa Central-Răsăriteană. Rusia, Prusia (mai târziu Germania) și Austria (ulterior Austro-Ungaria) erau cel mai adesea înclinate să intervină în alte state pentru a preveni mișcările naționale și/sau revoluționare care contestau autoritățile existente; decizia inițială fusese luată încă din 1833, prin acordurile de la Münchengrätz. Într-o primă fază, Franța și Marea Britanie nu interveneau față de asemenea acțiuni, câtă vreme ele se mențineau în aria geopolitică a Estului și nu afectau Apusul Europei, el însuși cu pachetul său „intern” de contradicții. Dar dacă Franța și Anglia pendulau între noi concepții – sau intenții – și vechi metode în sistemul internațional, Germania, Austro-Ungaria și Rusia dovedeau o atitudine conservatoare atât în politica externă, cât și față de întregul sistem internațional.

Reconfigurarea sistemului internațional de putere după 1918

Așa cum am prezentat anterior, cel mai adesea politica echilibrului de putere e făcută responsabilă pentru izbucnirea Primului Război Mondial. „Marele Război” a fost posibil întrucât forțele conservatoare din sistemul internațional au avut predominanță în dirijarea politicilor continentale și ale celor internaționale; Marile Puteri din Europa Central-Răsăriteană au fost în prima linie a acestei atitudini, iar la sfârșitul conflagrației s-a produs dezmembrarea respectivelor imperii, lăsând loc dezvoltării sistemului statelor-națiune.

Inspirându-se din practicile guvernării interne liberale, președintele american Woodrow Wilson a propus (prin cele „14 Puncte”) raportarea statelor la legi și la instituții internaționale, dorind să schimbe sistemul bazat până atunci pe politicile echilibrului de putere cu un altul, fondat pe securitatea colectivă³⁵. Abținerea, ezitarea sau chiar torpilarea unor state europene și extra-europene post-belice, în tentativa lor de a susține – după încheierea Primului Război Mondial – acest nou

³⁵ J. S. Nye, *Understanding International Conflicts*, p. 85.

sistem internațional, a deschis calea celui de-Al Doilea Război Mondial, la sfârșitul căruia Europa a încetat să mai fie arbitru al echilibrului de putere. Alți actori, extra-europeni, au fost cei care au instalat o ordine mondială încheiată la rândul ei în 1989³⁶. Este ceea ce a marcat tranziția de la sistemul european la cel internațional. Adică la o realitate internațională nouă care necesită un nou tip de management al relațiilor internaționale și altfel de politici internaționale, un leadership politic creativ și rațional, un mediu civic și politic corect și permanent informat³⁷.

³⁶ B. Buzan, R. Little, *op. cit.*, p. 404.

³⁷ M. R. Amstutz, *The Rules of the Game*, Boulder-London, Paradigm Publishers, 2008, p. 212, 217.